

Характеристика та основні тенденції розвитку просторової структури внутрішнього ринку України

В статті здійснено характеристику стану внутрішнього ринку України. Визначено основні тенденції розвитку просторової структури ринку.

The article considers the characteristic of the internal market of Ukraine. The main trends development of the spatial structure of the market has been determined.

Ключові слова. *Просторова структура, внутрішній ринок, тенденції розвитку, регіональний розвиток.*

Вступ Проблема створення єдиного господарського комплексу що функціонуватиме на основі ефективного використання наявних ресурсів та переваг територіального поділу праці є надзвичайно актуальною для України. Дана проблема вимагає розв'язання ряду завдань пов'язаних із веденням обґрунтованої політики регіонального розвитку держави, що дасть змогу зменшити рівень диспропорцій та економічних і соціальних проблем в державі.

Постановка завдання. Виходячи із викладеного вище, мета даної статті – дати характеристику стану внутрішнього ринку України і його просторової структури, та визначити основні тенденції її розвитку.

Результати. Динаміка економічного розвитку регіонів та держави загалом протягом останніх 20 років визначалася тривалим періодом економічного спаду. Глибокою економічною кризою були охоплені всі регіони України. Спад виробництва, в більшій своїй частині був зумовлений труднощами ринкових трансформаційних процесів, зміною відносин власності, трансформаціями системи державного управління. Позитивна динаміка у переважній більшості областей була досягнута тільки у 2000 році і спостерігалась до II півріччя 2008 року.

На сьогодні, проведений моніторинг змін внутрішнього ринку на базі основних макроекономічних показників [1, 2] свідчить про падіння реального валового внутрішнього продукту: у 2009 р. (становив 913345 млн. грн.) порівняно з попереднім роком на 16,6%, з 2007 р. на 8,4%, хоча в порівнянні з

Лотоцька М.Р., к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики, Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника

2006-2005 роками спостерігається ріст ВВП відповідно на 4,6% та 13,6%. Темпи приросту валового внутрішнього продукту у 2008 р. в тричі знизились порівняно з 2005-2007 рр.

Падіння ВВП у 2009 році відбулось в основному за рахунок зниження валової доданої вартості у добувній та переробній промисловості, будівництві.

Питома вага Донецької, Дніпропетровської областей і м. Київ в складі ВВП у 2009 році становить приблизно 40%, найменша частка належить Чернівецькій, Житомирській, Волинській, Кіровоградській, Закарпатській, Херсонській, Тернопільській областям, м. Севастополь (рис. 1.1). За період 2005-2009 рр. регіональна структура ВВП не зазнала значних змін.

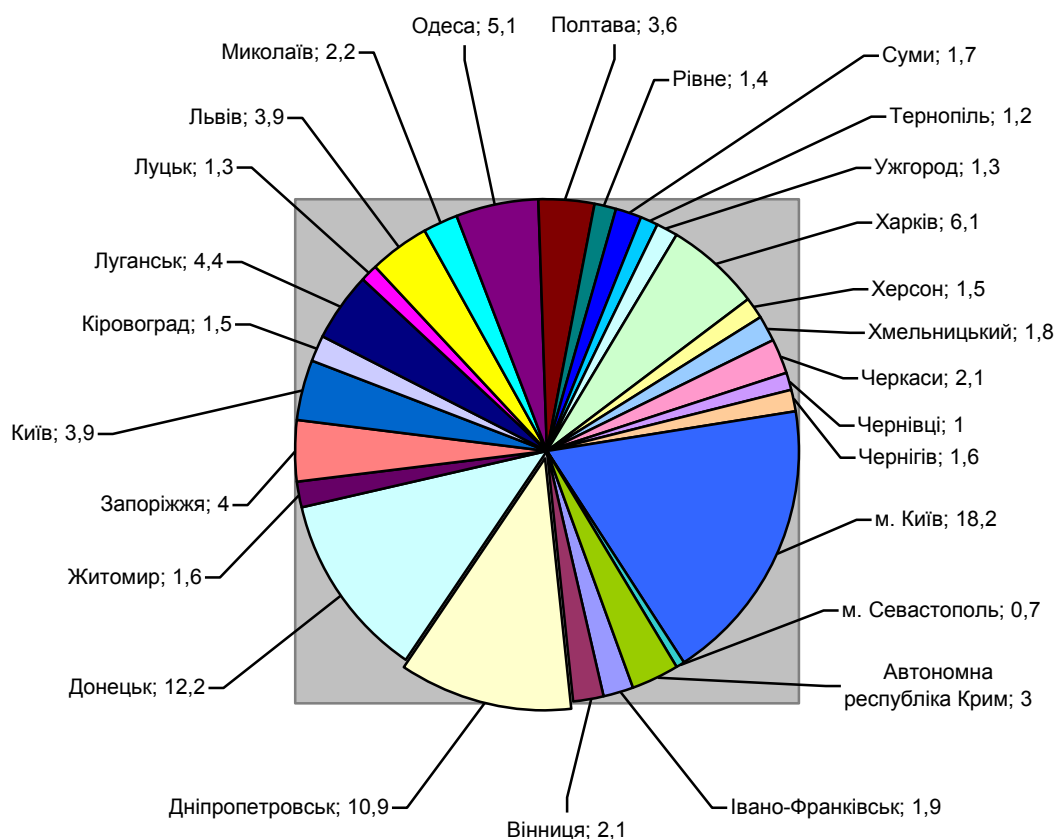

Рис. 1.1. Питома вага регіонів України в складі ВВП в 2009 р., у %

Таблиця 1.1

Темпи приросту показника ВРП у регіонах за 2005-2009 роки

№ п/п	Регіони	Темпи приросту показника ВРП у регіонах у 2006 році, у % до 2005 року	Темпи приросту показника ВРП у регіонах у 2007 році, у % до 2006 року	Темпи приросту показника ВРП у регіонах у 2008 році, у % до 2007 року	Темпи приросту показника ВРП у регіонах у 2009 році, у % до 2008 року
1	2	3	4	5	6
1.	Івано-Франківська	2,5	0,8	-3,5	-10,6
2.	Вінницька	6,2	3,4	6,8	-15,1
3.	Дніпропетровська	8,0	5,3	-3,0	-17,6
4.	Донецька	8,3	4,6	-2,7	-16,5
5.	Житомирська	3,6	5,1	3,9	-19,3
6.	Запорізька	6,1	8,5	1,2	-12,3
7.	Київська	8,8	5,9	4,8	-18,4
8.	Кіровоградська	5,1	-2,1	13,7	-23,7
9.	Луганська	4,3	5,2	-0,8	-14,9
10.	Волинська	3,5	12,1	7,7	-11,9
11.	Львівська	8,3	5,8	0,8	-13,3
12.	Миколаївська	7,1	-0,5	6,4	-16,7
13.	Одеська	3,5	6,3	10,9	-12,8
14.	Полтавська	8,2	5,8	-5,7	-8,9
15.	Рівненська	6,9	4,5	1,2	-13,1
16.	Сумська	3,4	3,4	4,7	-15,1
17.	Тернопільська	10,3	8,3	6,5	-17,3
18.	Закарпатська	6,6	8,2	4,3	-13,3
19.	Харківська	7,5	7,2	1,1	-7,2
20.	Херсонська	4,0	0,4	10,0	-16,7
21.	Хмельницька	4,2	4,0	0,5	-8,5
22.	Черкаська	5,6	6,5	15,8	-11,9
23.	Чернівецька	5,5	8,3	6,4	-11,9
24.	Чернігівська	3,4	6,5	2,4	-12,9
25.	м. Київ	10,7	19,7	3,2	-11,9
26.	м. Севастополь	16,3	6,6	3,6	-13,5
27.	Автономна республіка Крим	6,7	9,0	5,7	-13,5

Валовий регіональний продукт у 2009 році в порівнянні з попереднім роком зменшився у всіх областях. Найбільше падіння ВРП спостерігається у восьми областях, а саме: Харківській (16,7%), Рівненській (17,3%), Луганській (16,7%), Запорізькій (23,7%), Закарпатській (18,4%), Донецькій (19,3%), Дніпропетровській (16,5%) та Волинській (17,6%). У попередні роки спостерігалась дещо інша тенденція (див. табл. 1.1).

Величина показника ВВП прямо залежить від показника валової доданої вартості, а отже і від показника валового випуску. Найбільшу частку в складі валового випуску у 2005-2009 роках має переробна промисловість (відповідно 42,3%, 40,9%, 39,6%, 40,3%, 30,3%), найменша частка належить добувній промисловості (4,4%, 4,1%, 3,9%, 4,5%, 3,8%), будівництву (4,8%, 5,7%, 6,4%, 5,7%, 3,7%) і виробництву та розподілу електроенергії, газу та води (3,9%, 4,2%, 4,1%, 3,9%, 4,1%). Отже, впродовж 2005-2009 років структура валового випуску не зазнала значних змін.

Найбільша частка в складі валової доданої вартості у 2005-2009 роках належить переробній промисловості (відповідно 24,1%, 24,7%, 23,8%, 22,8%, 16,7%) та торгівельній діяльності (15,5%, 15,5%, 15,8%, 16,5%, 15,3%), найменшу частку займає добувна промисловість (5%, 5%, 5,3%, 6,3%, 4,8%), виробництво та розподіл електроенергії, газу та води (4,2%, 4,2%, 3,9%, 3,8%, 3,8%), будівництво (4,5%, 4,8%, 5,1%, 4,4%, 2,5%) (див. Рис. 1.2). Впродовж 2005-2009 років структура ВДВ зазнала таких змін: зменшилась частка переробної та добувної промисловості, торгівельної діяльності, збільшилась частка сільського господарства, транспорту і зв'язку.

Отже, з попередніх даних можна зробити висновок що у 2009 році проти останніх двох років спостерігалось падіння ВВП. Найбільший вплив на величину показника ВВП здійснює переробна промисловість та торгівельна діяльність, їх частка в складі даного показника у 2009 році становить відповідно 16,7 % та 15,3%. Отже, промисловість можна розглядати як один із основних факторів формування ВВП України.

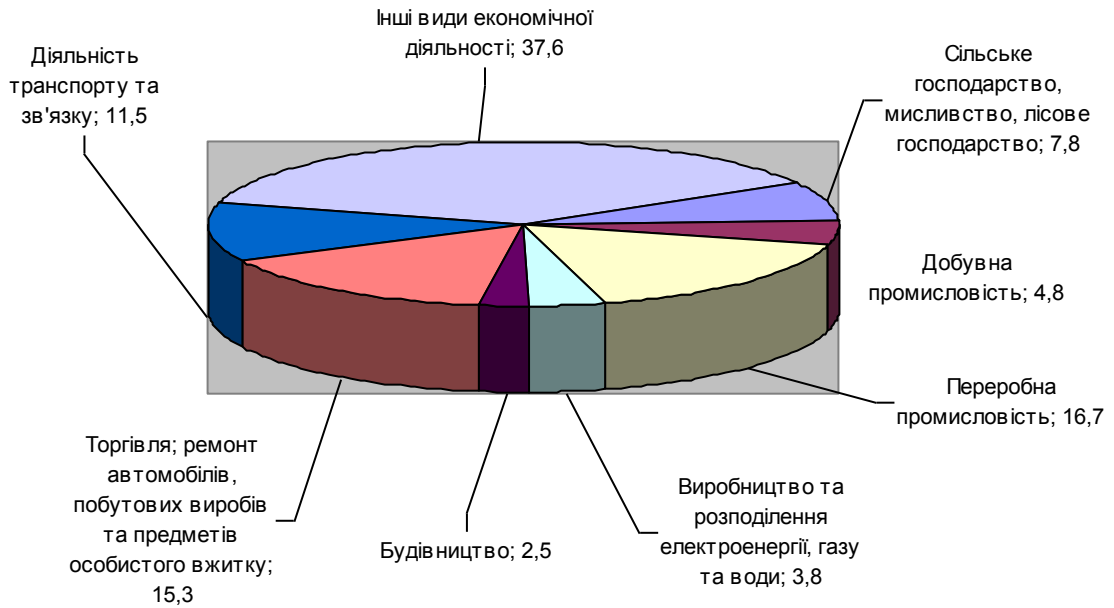

Рис. 1.2. Питома вага основних видів діяльності в складі ВДВ (валової доданої вартості) в 2009 р., у %

З рис. 1.3. видно залежність між темпами росту обсягів виробництва продукції промисловості і темпами росту ВВП України.

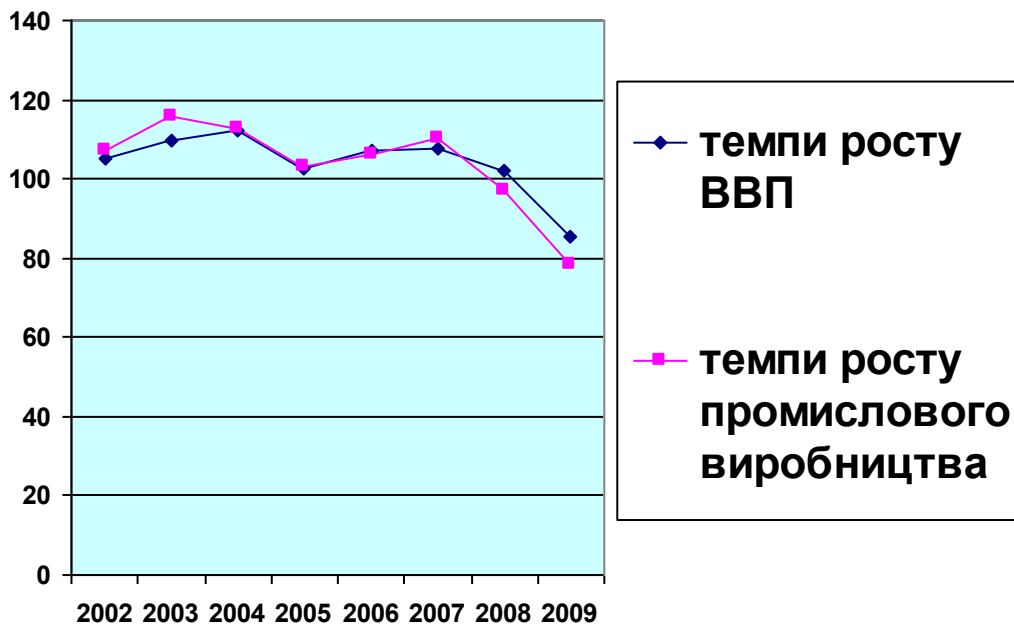

Рис. 1.3. Динаміка темпів росту ВВП та обсягів виробництва продукції промисловості

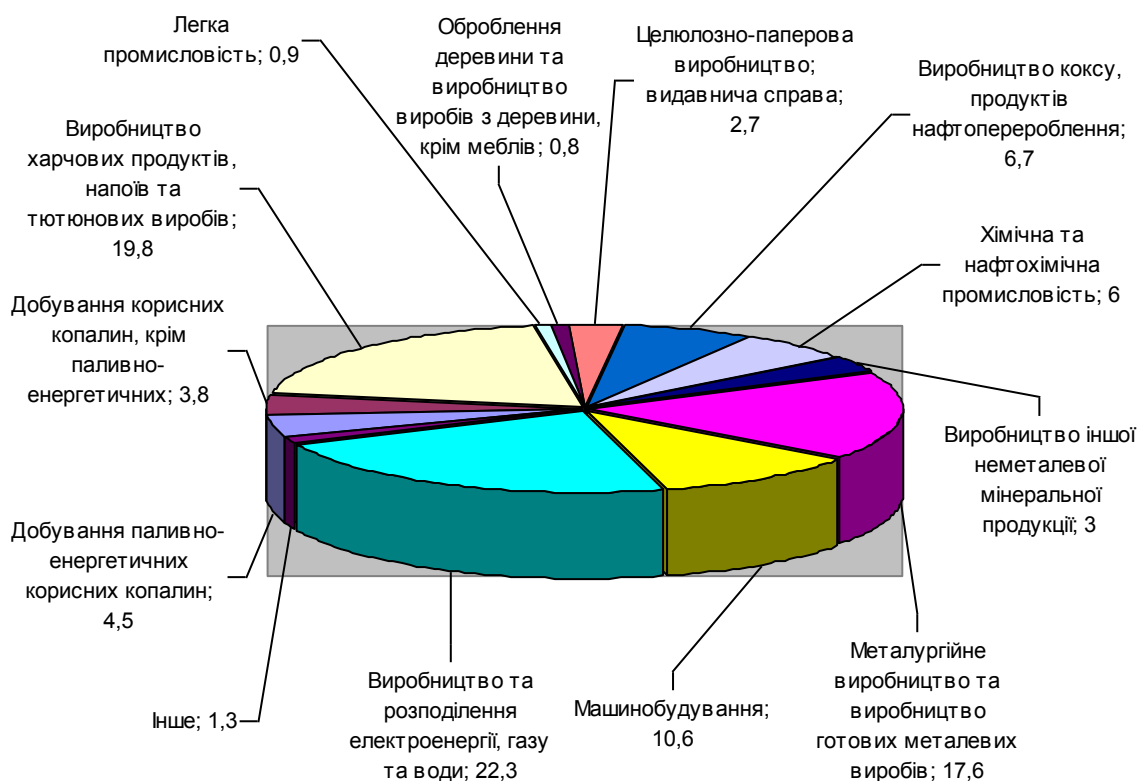
А тому, доцільно буде більш детально розглянути регіональну структуру промисловості та її основні показники.

Аналіз структури промисловості вказує на те що домінантним видом промисловості в Україні є переробна промисловість, і складає у 2009 р. приблизно 71,7%. Ця тенденція є незмінною протягом попередніх років, а, отже, можна говорити про можливість збільшення частки переробної промисловості і в подальшому. Вагому частку в ній займають підприємства металургії та машинобудування, у 2009 р. відповідно 27,2% і 15,5%.

Аналіз дозволяє визначити тенденцію розвитку промисловості в Україні. За період 2005-2007 роки - відбувається зростання за всіма видами промислового виробництва, але у 2008-2009 роках спостерігається його спад.

Необхідно зазначити, що причинами спаду у 2009 році та зниження темпів зростання у 2008 році у промисловості, а також і в інших видах економічної діяльності є, в першу чергу, світова фінансова криза та політичні процеси в країні.

На наступному етапі аналізу промисловості в Україні розглянемо структуру реалізованих основних видів промислової продукції у 2009 році (рис. 1.4).

Р

рис. 1.4. Структура реалізованої промислової продукції України у 2009р., у %

В порівнянні з 2005-2008 роками у 2009 році структура промисловості не зазнала значних змін. З рис. 1.4. видно що найбільша частка реалізованої промислової продукції належить переробній промисловості, в ній найбільшу питому вагу мають: реалізація харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, реалізація продукції машинобудування, металургія та готові металеві вироби.

У 2009 році обсяг реалізованої продукції впав проти 2008 року на 27,7%, 2007 року на 22,1%, 2006 року на 9,5%, 2005 року на 3,8%. Протягом 2005-2008 рр. промисловий сектор економіки України забезпечував доволі високі темпи розвитку. Хоча, у 2008 році темпи приросту обсягу реалізованої промислової продукції в порівнянні з попередніми роками дещо знизились. Це зумовлено зниженням темпів приросту обсягу реалізованої продукції майже в двічі у IV кварталі 2008 року.

Особливості динаміки обсягу реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності обумовили його регіональну диференціацію (Рис. 1.5).

Найбільш розвиненими промисловими регіонами є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Полтавська, Харківська області та м. Київ, сумарна частка яких становить понад 70% загальнодержавного промислового виробництва. Зменшення питомої ваги практично всіх західних областей є свідченням згортання промислового виробництва у даному регіоні.

Разом з тим, питома вага Волинської, Закарпатської, Кіровоградської, Тернопільської, Херсонської, Чернівецької областей та м. Севастополь складає приблизно 1,0% від загального промислового виробництва в країні.

Аналіз інших видів економічної діяльності вказав на те, що найменша частка у реалізації сільськогосподарської продукції належить Чернівецькій, Закарпатській, Волинській і Івано-Франківській областям та Автономній Республіці Крим, найбільша частка належить Дніпропетровській, Полтавській, Харківській, Черкаській областям.

У будівництві найбільшу питому вагу мають Донецька область та м. Київ, і відповідно, найменшу питому вагу мають Кіровоградська, Тернопільська, Закарпатська області та м. Севастополь.

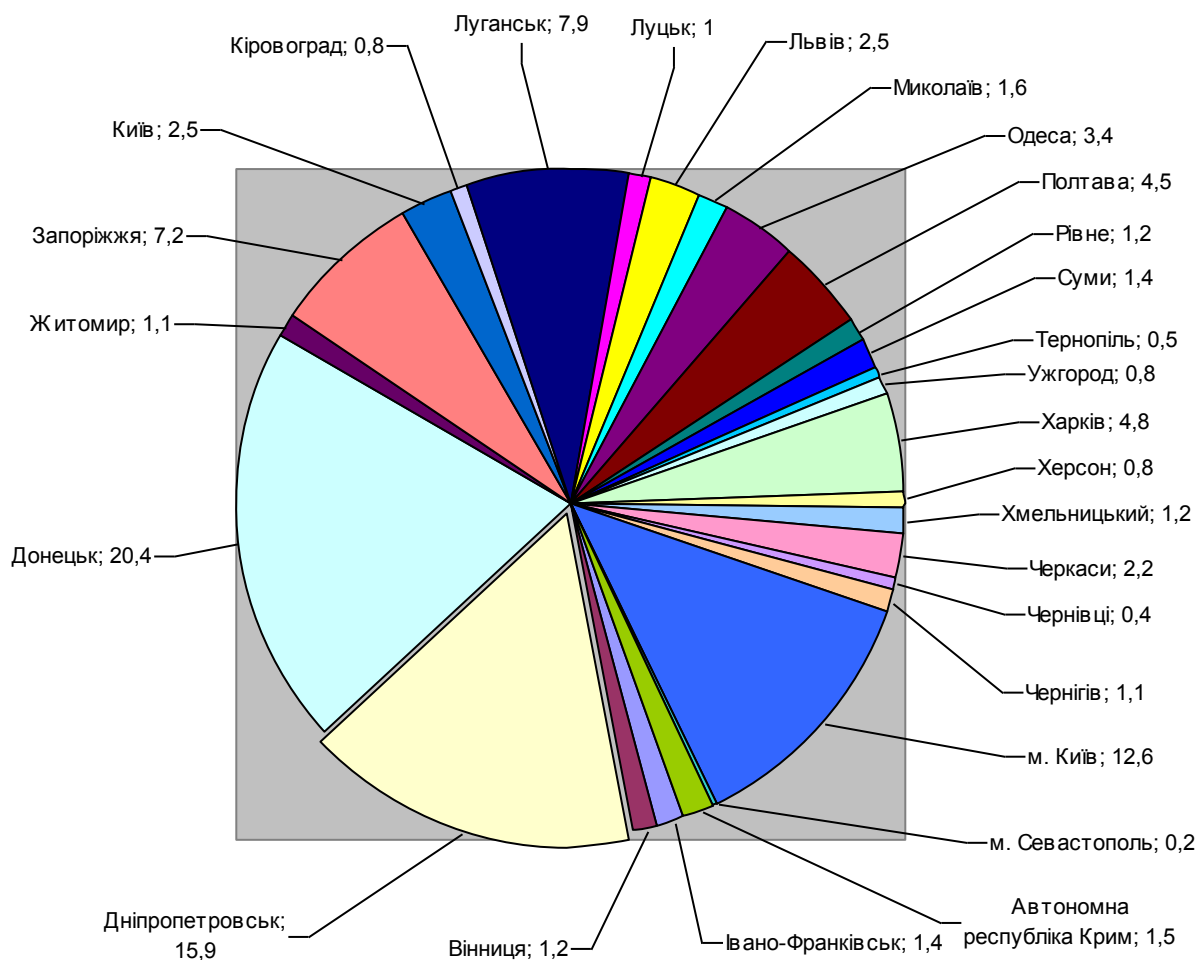

Рис. 1.5. Питома вага регіонів України в складі реалізованої промислової продукції у 2009 р., у %

У торгівлі найбільшу частку в обсязі реалізованої продукції займають Дніпропетровська, Донецька області та м. Київ, а найменша частка належить Івано-Франківській, Житомирській, Сумській, Тернопільській, Закарпатській, Хмельницькій, Чернівецькій, Чернігівській областям та м. Севастополь.

У діяльності транспорту та зв'язку пріоритетними є Дніпропетровська, Донецька, Одеська області і м. Київ. Недостатній розвиток і розбалансованість складових транспортної системи, її нераціональна просторова диференціація, зумовлює неповне включення окремих регіонів до загальнодержавного і міжнародного поділу праці.

Привабливість регіонів для іноземних інвестицій суттєво різниться. Найвищий інвестиційний рейтинг має м. Київ (його частка становить понад третину всіх іноземних інвестицій), а також Дніпропетровська, Київська, Запорізька, Донецька, Одеська області.

Важливим показником є розвиток малого та середнього підприємництва. На сьогодні даний сектор економіки знаходиться не в найкращому стані, а тому не виконує властивих йому функцій в розвитку регіонів. Так кількість підприємств у розрахунку на 1 тис. осіб наявного населення у 2009 р. складала 7,5 одиниць, це в той час, коли в країнах Європи даний показник коливається в межах від 35 до 70 одиниць. Близько 60% загальної кількості малих підприємств зосереджено лише в 7 регіонах: м. Київ, Донецькій, Дніпропетровській, Харківській, Львівській, Одеській областях та Автономній Республіці Крим. На малих підприємствах цих регіонів працює більше половини працівників усіх малих підприємств України.

За період кризи, що виникла у 2008 році знизилася конкурентоспроможність регіонів на зовнішніх ринках. На сьогодні, у загальноукраїнському експорті питома вага трьох областей – Донецької, Дніпропетровської, та м. Київ – становить більшу половину, проте більша частину в їхньому експорті становить продукція гірничорудної промисловості. Водночас питома вага половини регіонів у загальноукраїнському експорті не перевищує 10% .

З проведеного вище аналізу видно що зберігаються суттєві відмінності між регіонами за структурою виробництва ВДВ, яка в усіх регіонах не відповідає сучасним стандартам розвинених національних європейських економік.

Варто також звернути увагу на існування невідповідності між рівнями природного і трудового ресурсного потенціалу з одного боку, і рівнем розвитку господарської діяльності та просторової її організації в межах регіонів — з іншого.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновки про показники та основні тенденції що характеризують сучасний стан міжрегіональної економічної диференціації. Результати аналізу вказують на існування такого територіального розподілу економічного потенціалу, котрий передбачає зосередження його у найпотужніших регіонах України. Такими регіонами станом на 2009 рік є Донецька, Дніпропетровська, Харківська області та м. Київ, на них припадає понад 40% основного капіталу України.

Результатом дії зазначених тенденцій стала деструктивна модель економіки регіонів, що в свою чергу призвело до формування неефективної моделі національної економіки України. Наприклад, перевага в структурі

експорту товарів, порівняльні переваги яких базуються на низькій вартості робочої сили, прямому і прихованому субсидуванні державою базових галузей промисловості, що призводить до погіршення умов торгівлі, зменшення національних інвестиційних ресурсів, і тим самим знищує будь-які перспективи зростання національної економіки. Результатом такої моделі національної економіки є також переважаюча роль енерго- та матеріаломістких видів виробництва, що призводить до перевитрачання природних та людських ресурсів і водночас не задовольняє потреб в інвестиційних ресурсах, споживчих товарах і послугах.

Сьогодні структурна перебудова економіки повинна бути спрямована на випуск продукції що задовольнятиме потреби і вподобання споживача, на наповнення споживчого, виробничого та інвестиційного ринків. Інструментами такої перебудови є використання світового досвіду щодо структурної перебудови економіки, визначення основних тенденцій на світовому ринку та НТП.

Важливим етапом розвитку України є вихід її на світовий ринок, а тому забезпечення конкурентоздатності вітчизняного виробника є основним у реалізації даного завдання.

Аналіз просторової структури ринку свідчить про низький рівень розвитку конкурентних можливостей регіонів України. Структурна недосконалість економіки не дає можливість підвищувати її рівень. Усе це вказує на необхідність цілеспрямованих дій щодо структурної перебудови національної економіки, зміцнення інвестиційно-інноваційних чинників економічного розвитку шляхом проведення ефективної державної політики з вирішення проблеми створення конкурентних переваг регіонів, а відтак і країни в цілому.

Зміцнення конкурентоспроможності регіональної економіки пов'язане зі зниженням структурних диспропорцій, що, в свою чергу, не тільки стримують реалізацію економічного потенціалу, але й підвищують вразливість економіки до зовнішніх впливів. Підвищення конкурентоспроможності економіки забезпечується структурними перетвореннями які торкаються технологічного оновлення виробничої структури та її адаптації до змінних умов внутрішнього та зовнішнього середовища, що призводить до підвищення частки інноваційних виробництв та економічної діяльності з високою часткою доданої вартості. Структурні перетворення також повинні бути спрямовані на визначення джерел

потенційної конкурентної переваги й посилення тих видів діяльності, що акумулюють відповідний потенціал.

Отже, основними причинами структурних перетворень є:

- вичерпання поточних конкурентних переваг галузей економіки регіонів;
- недостатній рівень використання інноваційного потенціалу як головного чинника забезпечення гнучкості економіки та зміцнення конкурентоспроможності;
- відсутність ефективних механізмів перерозподілу капіталу від традиційних до науко- та технологічномістких секторів економіки

Саме тому, на сьогодні політика держави повинна бути орієнтована на НТП та інновації, охоплювати всі сектори економіки, та бути направленою на підвищення стійкості регіональних економічних систем. Адже інноваційні зміни та структурні зрушення в економіці створюють додаткові внутрішні сили для зростання й можливості створення якісно нової системи, що характеризуватиметься високою конкурентоспроможністю та стійкістю до впливу зовнішніх кризових процесів, здатністю пристосовуватися до змін і нових викликів часу.

Для вирішення проблеми структурної перебудови економіки можна використати зарубіжний досвід з проблем територіального розвитку та скорочення регіональної нерівності.

Висновки. Отже, стратегічною метою структурної перебудови регіональної економіки є створення високотехнологічного конкурентоспроможного господарського комплексу, що відповідає ринковим вимогам та здатний задовольняти як власні потреби так і потреби світового ринку. Така перебудова просторової структури економіки – найважливіше стратегічне завдання соціально-економічного розвитку регіонів України та країни в цілому.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2004/2005/2006/2007 рік / Держ. комітет статистики України ; За ред. О. Г. Осауленка. - Київ : Консультант, 2005/2006/2007/2008.

2. Статистичні дані по Україні за 2008-2009 роки [Електронний ресурс]/ Державний комітет статистики. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>